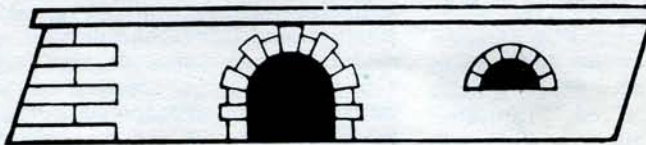

Dauer

TEREZÍNSKÁ

INICIATIVA

ČEKÁ NÁS DALŠÍ PRÁCE

Lidská paměť je podivná věc. Uchová a vybavuje si podněty po jejich odeznění. Projevy paměti jsou představy, vzpomínky i vědomosti. Zapamatujeme si události dávno zapadlé v toku dějin, vryly se nám nastálo do mysli, jiné minulé obrazy a dojmy však z paměti mizí. Souvisí to s působením času, s osobním vztahem k zapominanému obsahu a s překrýváním minulého novou zkušeností. Ale ať se v našem životě po válce událo cokoli — a mnohé z nás čekaly znovu zážitky těžké a osudové — na Terezín zapomenout nelze. Vězi nám v srdci a v mozku jak palčivá tríska, připomíná nedozírnou řadu obětí šoa, vše, co zde bylo a co následovalo. Pevnost a ostnatý drát, ozbrojené strážce a hlad, pak Auschwitz se svým plynem a krematorii...

Mnozí z nás se po válce do Terezína již podívat nepřišli. Bud' jim na to nezbyl čas a chtěli zapomenout, nebo věděli, že tu stejně nenajdou to, co by tam hledali. Ti, kdo se přece jen vypravili do pevnostního města, bloudili po ulicích. Bylo to podivné setkání s minulostí. Až vloni v říjnu jsme se tu sešli a bylo nás přeživších ještě poměrně dost. Dívali jsme se navzájem do očí, možná, že jsme se zpočátku už ani nepoznali, ač jsme třeba kdysi spali vedle sebe na kavalci, pracovali ve stejné skupině. „To jsi ty, ten chlapec s krásnými kučerami, ta holka s velkými jiskřivými kukadly?“ Ale potom jsme hned našli společnou řeč a vzpomínali. Vzpomínali žel více na mrtvé než živé. Ale terezínské ghetto se nám najeďnou v paměti a ve vzpomínání jevílo také z druhé, snad i světlejší stránky, vždyť jsme byli tehdy mladí a ve srovnání s Osvětimi, Kauferingem, Gross Rosenem to zde bylo poměrně snesitelné... Lidská paměť je podivná věc.

Na konferenci historiků, která se pak konala v listopadu, jsme již nemohli podlehnout jen návalu citů. Dějiny představují věci skutečně udávané, nelze je sledovat jinak než v jejich realitě. Myslím však, že Terezínská iniciativa jako sdružení bývalých vězňů činila dobře, že dala podnět jak k setkáním na památku prvních transportů, tak i k mezinárodnímu setkání historiků k odhalení úlohy terezínského tábora v rámci „řešení židovské otázky“. Ze záměrně utajeného židovského Terezína se za krátkou dobu stalo místo obecného zájmu. Při otevření Muzea ghetta se dostavilo mnoho osobností reprezentujících veřejnost a také počet turistů i jiných návštěvníků se podstatně zvýšil. V roce 1991 lze spatřit rok, ve kterém konečně došlo k rehabilitaci města židovského utrpení. Po tolika letech jsme se mohli ujmout naši vlastní věci, vytrhnout Terezín ze zapomnění. Vždyť nám bylo po léta až stydno, že o tomto táboře se hlasitě mluvilo v Givat Chajim-Ichud (Beit Theresienstadt), v muzeích a zahraničních památnících, zatímco u nás vládlo v této věci významné mlčení.

Stačí však co bylo dosud vykonáno? Zřejmě nelze výsledky jednoho roku považovat za dostatečné. Čeká nás dost práce.

Splněním programu pro rok 1991 jsme spolu s Památníkem Terezín odstranili diskriminaci židovské tematiky v místech bývalého koncentračního tábora. Nicméně je před námi úkol dalšího propracování koncepce muzea, jeho výchovného poslání a působení na veřejnost. Budeme se dále scházet. Tím, že stárneme, vyvstává povinnost starat se o širší problematiku bývalých vězňů. Pedagogové z našich řad budou spolu s ostatními, zejména však historiky, věnovat soustředěnou pozornost otázkám výchovy mladé generace. Vždyť jsme si slibili, že Terezín nesmí být zapomenut.

Jde o to, abychom dalším generacím předali svůj historický odkaz. Víím, že to zní poněkud nadneseně, ale jinak to nelze snad formulovat. Kromě systematického vědeckého výzkumu, péče o historické expozice v muzeu jde právě o výchovné programy a o vydavatelskou činnost. Terezín jako součást kulturně-historického dědictví musí vrůst do povědomí našeho občanstva. Bude-li věnována pozornost ghettu z hlediska sociálního, národnostního i náboženského, sledován jeho historický vývoj v souvislosti s peripetiemi nacistické rasové politiky, neznamená to (a není to vůbec naším zájmem), že bude zanedbána problematika dějin policejní věznice v Malé pevnosti. Dobře vííme, že její vztah k pevnostnímu městu, ve kterém byli vězněni Židé, měl mnoho závažných aspektů. Je tedy zřejmé, že také v budoucnosti bude spolupráce naší organizace s Památníkem Terezín velmi intenzivní.

Nové období naší činnosti zahajujeme tedy novým programem. Pro jeho realizaci je ovšem zapotřebí, aby nám pomáhali členové podle svých možností a nejen oni, nýbrž i jejich děti a další potomci.

Hanuš Schimmerling

Z projevu prezidenta ČSFR Václava Havla na koncertu za čtvrt miliónu vyvražděných československých Židů

PROBUDIT SE DO SVÉHO LIDSTVÍ

Kdykoliv se seznamuji s dokumenty holocaustu, o koncentračních táborech, o Hitlerově masovém vyhlazování Židů, o rasových zákonech a o nekonečném utrpení židovského národa za druhé světové války, cítím se být zvláštním způsobem ochromen. Víím, že musím něco říci, něco udělat, nějak to všechno zreflektovat, ale zároveň cítím, že jakékoliv mé slovo by bylo falešné, nedostatečné, nevýstižné či neúplné a že nedokáži víc než mlčet a tiše nechápat. Víím samozřejmě, že mlčet nelze, ale zároveň jsem zoufale němý.

Tento stav ochromení pramení především z hlubokého, řekl bych dokonce metafyzického studu. Sty-

dím se, lze-li to tak říci, za člověka, za lidstvo, za lidský rod. Cítím, že to je jeho zločin a jeho hanba a tudíž i zločin a hanba má. Přemýšlím o tom, co to znamená, že Židé jsou vyvolený národ. A napadá mne, že to mimo jiné může znamenat i toto: Lidé si je zvolili za svého obětího beránka či zástupnou oběť. Vědomi si své malosti, průměrnosti a nedostatečnosti, trýznění zoufalým pocitem nedostatečného sebepotvrzení, permanentně zklamání světem i sami sebou, štvání běsem svých komplexů a neschopni unést své existenciální hoře, potřebovali si nalézt viníka, do něhož by lokalizovali vinu za své neštěstí, za svou ubohost, za svůj neúspěch. Z toho

Hosté nejvzácnější

NÁŠ ŽAL NÁS POSÍLÍ K NOVÉ ODVAZE . . .

Z projevu prezidenta státu Izrael pana Chaima Herzoga na trýzně v Terezíně 17. 10. 1991

Na tomto strašném místě, které vyúsťuje do údolí vraždy, stojím před vámi, moji bratři, oběti holocaustu, na počátku své návštěvy v této zemi a odhaluji před vámi kámen z jeruzalémské skály, na němž je vyryto svědectví pozůstalých mého národa: Tato bolest se mnou bude navěky.

Přišel jsem do těchto míst (a spolu se mnou hrstka těch, kteří přežili zhoubu) se souhlasem svrchované

vlády, jako prezident státu Izrael, samostatného státu Židů, svědčit před vámi, že židovský národ žije a sláva věčného Izraele nezanikne.

Neodpouštíme a nezapomene. Jen mrtví mají právo odpustit, žijící nesmějí zapomenout. Vzpomeň si, vzpomeň, duše má utiskovaná a ponižená . . .

Holocaust a záhuba nebudou více osudem Izraele. Svou smrtí jste

vznikl antisemitismus. A z živné půdy antisemitismu vyrostl posléze i holocaust, tedy to, co nás vrhá až tam, kde začínáme vskutku vážně zakoušet naši odpovědnost za svět. Nesmyslnost židovského utrpení ve druhé světové válce dostává tak svůj tragický smysl. Je trvalou výzvou každému příslušníkovi lidského rodu k tomu, aby se probudil do svého lidství.

Byla to ruka českého protektorátního úředníka, která formulovala kdysi v příslušném příkazu česky tuto větu: Sedadel mohou použít Židé pouze, není-li jich zapotřebí pro arijce. A byla to ruka slovenského novináře, která kdysi slovensky napsala chvástavý novinový titulek: Nejpršínsjší rasové zákony na Židy jsou slovenské.

Domnívám se, že příkazy a novínové tituly tohoto druhu, psané rukama nevraždicích vrahů, by měly být trvale výstražnou součástí všech českých a slovenských učebnic dějepisu. Domnívám se, že výzva k odpovědnosti za svět, která k nám zaznívá z éry holocaustu, kdy tisíce nenápadných a nevraždicích antisemitů pomáhalo posílat své spoluobčany do plynových komor, nesmí už nikdy ztichnout, nesmí být zamlčena, skryta či utajena. Je třeba, aby ji slyšely všechny budoucí generace.

Jako malý chlapec záviděl jsem některým dětem, že měly na prsou šesticípou žlutou hvězdu. Myslel jsem si, že to je nějaké vyznamenání. Nemá-li se už nikdy stát, aby jakékoliv děti byly donuceny nosit na oděvu znamení, které má ostatní před nimi varovat a naznačit, že jsou méně hodnotné, pak je třeba si trvale připomínat hrůzy, které potkaly židovský národ vyvolený k tomu, aby svým utrpením burcoval svědomí lidstva.

odkázali našemu národu příkaz života a práva na existenci.

Příkaz vybudovat budoucnost národa ve vlasti, národa hrdého a svobodného, silného nejen právem, ale i morálkou, schopného sebeobran. Národa, který povstal z popela k novému životu, k budování a k tvorbě. Zármutek nad vaší smrtí uchováme v srdcích, nebude více věčné a neplodné nenávisti, která ochromuje, nýbrž náš žal nás posílí k nové odvaze. Poznáme propasti lidské duše a povzneseme se z nich. Postavíme se rozhodně proti království zla, vzdálíme se od zla, budeme činit dobro a budeme se snažit o mír.

Jménem národa Izraele, jménem státu Izrael, přísahám při vaší památce, že zůstaneme věrni navěky příkazu, který jste nám odkázali — odkazu života.

TEREZÍN JE MÍSTEM VAROVÁNÍ...

Z projevu předsedy vlády České republiky Petra Pitharta na tryzně v Terezíně

Vědělo se, že terezínské ghetto i Malá pevnost byly přestupnou stanicí na cestě k smrti. O čemsi důležitějším se však nemluvilo a posléze to vypadalo z obecného povědomí. Je smutné, že se tak stalo bez protestu.

Ty dlouhé řady mrtvých, jejichž životní pout skončila po nepředstavitelných útrapách v továrnách na smrt, byly označeny za oběti nacismu. To je zřejmě pravda. Už se ale nezdůrazňovalo, že to byli většinou Židé. Že nacistický teror byl v naší zemi zahrocen především proti nim. Že pokud jde o poměr zahynulých a přeživších, byl to právě židovský národ, který přinesl největší obět. A že výsledkem nacistického běsnění bylo vyvraždění evropského židovstva. Obávám se, že pro onu ztrátu paměti jsme si plně neuvědomili dosažnost toho, čemu se říká hebrejsky šoa a pro co máme původně anglicky pojmenování holocaust.

Zdůrazňuji tuto skutečnost, jejíž význam přesahuje rozměry naší epochy. Zdůrazňuji krom jiného i proto, že se v zemích bývalého socialistického bloku setkáváme s něčím, co vypadá na první pohled absurdně: s antisemitismem tentokrát bez Židů. Jak tomu rozumět? Zřejmě dějinný úkol, před nímž dnes tyto národy stanuly, je natolik obtížný, že se z něho chtějí mnozí raději vyvázat. Proto hledají úlevu v jakémsi konspirativním pojetí dějin, v představě skrytých sil kdesi v pozadí. Proč je to úlevné? Protože se lze na to vymluvit a tak si falešně zdůvodnit nepřijetí vlastní zodpovědnosti. Počítáme se mezi národy, které trpěly nacistickou zvlí, a dokonce tím omlouváme nebo aspoň vysvětlujeme některá svá pochybení. Jaksi jsme ale přitom zapomněli, že převážnou část našich obětí nacismu tvoří naši Židé. Je to vskutku podivně zapomení. Je nejvyšší čas z něho procitnout. Zejména když se ukazuje, že po tom všem, co se stalo, není tato část Evropy vůči recidivě antisemitismu dosti odolná.

Na tomto místě je třeba připomenout, že za druhé světové války tvořili Židé více než polovinu početního stavu našich zahraničních vojsk. A když v Osvětimi v noci na 9. března 1944 byly hnány tři tisíce našich Židů do plynových komor, zpívali všichni Kde domov můj.

O českém národě se soudí, že poblouzení antisemitismem příliš nepropadl. Je v tom kus pravdy, ale nemylme se příliš. Český antisemitismus, byť méně výbojný, byl jaksi zavínut v antagonismu českoněmeckém, který naši předkové prožívali intenzivněji. Ale o mnoha významných postavách našich duchovních dějin bohužel platí, že tomuto pokušení neunikly. A také plebejského, mohli bychom říci lidového antisemitismu bylo u nás dosti. Vymluvně to doložila na přelomu století tzv. hilsneriáda.

Na tomto místě chci vzpomenout člověka, který v tomto ohledu hájil čest našeho národa před soudem dějin, totiž Masaryka. Riskoval pověst i zdravou kůži, postavil se většině a obstál. Nezpychneme však. I my jsme ze svých řad vydali antisemitskou sebranku, která otravovala lidské mysli, zejména po Mnichovu za nacistické okupace a pak v době procesů padesátých let. I po 17. listopadu se objevil a došel značného rozšíření paranoidní výklad dějů, které k revoluci vedly. Výklad, v němž antisemitská nota není sice tou jedinou, ale který nebyl šmahem odmítnut. I to je memento.

Terezín byl místem židovského utrpení a zůstane místem židovského smutku. Jeho ghettem prošlo sto padesát tisíc lidí. Sto sedmáct tisíc jich našlo smrt, z toho jedna čtvrtina přímo zde, v terezínském ghettu. Z dvaceti tisíc dětí přežila pouhá stovka. Těm, kdo přežili, byl záchranou konec války.

Nám budíž toto místo varováním. Varováním před diskriminací rasovou, etnickou i jinou, před cejchováním kolektivní vinou, před aranžováním kolektivní odplaty, před lynčem

obětích beránek obětovaných za hříchy kohokoli. Je nám takového varování třeba právě dnes.

Vzdejme tu čest památce těch, kdo byli jedněmi z nás. A pracujme na vzkříšení dějinného vědomí českých zemí. Zemí, odkud pocházejí Sigmund Freud, Edmund Husserl, Franz Kafka — a hlavně těch sedmdesát sedm tisíc, po nichž zbyla jen jména v jedné z pražských synagog.

NEZAHYNU, BUDU ŽÍT

Z projevu prezidenta státu Izrael Chaima Herzoga na koncertu na paměť čtvrti miliónu vyvražděných československých Židů

Účastním se tohoto pamětního večera a v duchu prožívám nejtemnější dny, v nichž proudy židovské krve napájely půdu evropských zemí dobytých nacisty. Z propasti zapomnění se ozývají hlasy smrtelného zápasu — nářek dětí, prosby vedených na smrt pro jediný zločin — že byli Židé — nikde nebylo dovolání. Těžká mračna pokrývala nebesa Evropy a nebesa veškerého lidstva. Náš národ bude věčně truchlit a chovat v paměti toto žalostné období. Budeme mít stále na paměti, že v době, kdy zuřili bezbožníci, hráze morálky byly prolomeny a lidská etika, svoboda a posvátnost lidského života, stvořeného k obrazu Božimu — to vše bylo pošlapáno a Židé byli všemi pronásledováni. Pekelná nelidskost, které jsou lidské bytosti schopné, nelidskost, která nemá v minulosti srovnání, tu nemůžeme zapomenout a nemůžeme odpušt.

Izraelský stát vznikl jako volný a suverénní národní domov židovského národa, reprezentující oněch šest miliónů evropských Židů, kteří byli vyhlazeni.

ČSFR se zaslíbila morálním a humanitním cílům, které zabrání znovuzrození vzniku všech forem rasismu — jako je antisemitismus. My v Izraeli jsme čelili problémům minulosti a skutečným budoucností ve vztahu k holocaustu. Patříme a reprezentujeme jedinečný národ v historii. Náš smysl života po staletí můžeme vyjádřit veršem žalmu: „Nezahynu, budu žít a budu hlásat slovo Hospodina.“

ANTISEMITISMUS NEMÁ MÍSTO

Z dopisu předsednictva ÚV ČSBS Terezínské iniciativě

Vážené sestry, vážení bratři,

oceňujeme Vaši vysokou iniciativu, Vaše úsilí o zachování památky těch, kteří přitom zahynuli. Velmi si vážíme Vašeho působení v ČSBS i ve veřejnosti, Vaši snahy, aby se naši spoluobčané dozvěděli pravdu o nacistických zločinech a dokázali jí v celé hrůze pochopit. Ani dnes nelze být lhostejným a nevšímavým k událostem před půlstoletím.

Současně si uvědomujeme statečnost všech, kteří v Terezíně s neobyčejnou vynalézavostí nacházeli různé způsoby odporu vůči nacismu. I k dnešku aktuál-

ně hovoří hluboký humanismus ve vztazích mezi obyvateli ghetta, péče o staré a nemocné, jímavá solidarita s trpícími a zvláště starostlivost o ty nejbezbrannější, o děti, o jejich vzdělávání a o to, aby nepodlehly nenormálnosti svého údělu.

Je smutné si přiznat, že naše bývalá organizace Svazu protifašistických bojovníků se k těmto tradicím téměř nehlásila. Naši občané proto málo vědí o tom, jak lidé v Terezíně žili, trpěli, ale také bojovali. Ještě smutnější je, že bývalé vedení SPB a zejména jeho tisk se dopustily i antisemitických výstřelků. Organizace, která měla především proti antisemitismu vystupovat, jej naopak prezentovala. Distancujeme se v celém rozsahu od tohoto počínání předlistopadového vedení SPB a prohlašujeme, že antisemitismus nemá v naší organizaci místa, naopak boj proti němu je naším předním úkolem.

V současnosti nás znepokojují takové jevy jako je vydávání tzv. Protokolů mudrců sionských, této obskurní literatury s tvářností fašismu. Zneklidňuje nás glorifikace exponentů fašistických režimů, např. Tisa. Pobuňuje nás hanobení pomníků na židovských hřbitovech v Nitře, Trenčíně, poškozování synagogy v Prešově, stejně jako malování hákových křížů a protizidovských nápisů v Praze a jinde. Takové skutečnosti nesmějí být bagatelizovány.

Naše radost, naše slzy...

Vzpomínáte? Na začátku toho, co se událo téměř o dva roky později, byl listopad 1989, který i nám otevřel svobodu. Svobodu nebát se říci kdo jsme, že jsme potomky našich rodičů i prarodičů, že jsme Židé a že se hlásíme ke všemu slavnému i zlému, že nechceme zapomenout a že také nechceme, aby zapomněli naši současníci i budoucí generace. Proto jsme se už na začátku roku 1990 sešli, proto jsme vytvořili Terezínskou iniciativu, proto jsme se rozhodli, že se vši důstojnosti vzpomene 50. výročí vzniku ghetta Terezín.

Vše, co jsme tehdy sami sobě slibili, se naplnilo ve dnech od 13. do 31. října loňského roku.

Přijeli jsme z řady zemí světa, z mnoha míst Čech, Moravy i Slovenska. Sjeli jsme se, abychom se setkávali, abychom hlasitě řekli, co způsobil hitlerovský antisemitismus, abychom uctili památku mrtvých a prohlásili, že ji nesmí být zapomenuto.

To byl smysl našich mnoha setkání. Některá z nich připomeňme v reportážních zkratkách.

Setkání první — šalom chlapci z Ameriky

Nebyl jsem určitě sám, komu vstoupily slzy do očí, když v neděli 13. října na podium Smetanovy síně vešli chlapci z Princetonu. Vždyť ti američtí hoši s vážným a smutným výrazem ve tváři mnohým z nás připomněli nás samé před padesáti lety.

Motýli tady nežijí — název souboru dětských kreseb z Terezína — dostal v podání The American Boychoir — amerického sboru z Princetonu, vedeného panem Jamesem Litonem — nový výraz. Básně terezínských dětí zhudebněné kantorem Charlesem Davidsonem — to nebyl jen hezký zpěv, ale také choreografie a mimika, vyjadřující utrpení terezínských chlapců a děvčátek, ale také jejich radosti a hry. Opravdu jsme se v nich viděli.

Bylo by nespravedlivé, kdybychom nepřipomněli výborný program pěveckého souboru FOK Bambini di Praga, který přednesl Moravské dvojzpěvy Antonína Dvořáka. A také společné závě-

rečné vystoupení obou sborů, které jakoby symbolizovalo vše, co nás spojuje — připomínat minulost pro budoucnost.

Setkání druhé — Jiskor

Ve středu 16. října jsme se sešli před budovu Parkhotelu. I tady bylo na co vzpomínat. Mnoho z nás prošlo veletržní halou pražského Rádiotrhu, která tu tehdy před 50 lety stála. Sem jsme přicházeli jen se zavazadly, tady jsme čekali dva či tři dny na transport do ghetta. Ti první do Lodže, ti další do Terezína. Přesně před 50 lety — 16. října 1941 — odtud odešlo prvních tisíc mužů, žen a dětí. V tento výroční den jsme tu společně odhalili pamětní desku více než 80 tisícům českých Židů vyvražděných v letech 1941—1945. Autorkou desky je Helga Hošková, která je rovněž „terezínským dítětem“. Připomeňme, že těmito místy se vydalo na cestu k utrpení 45 413 lidí, z nichž naprostá většina se nevrátila. A řekněme také, že tu deska měla být umístěna už koncem šedesátých let, že tehdejší mocipáni to nedovolili.

Naše shromáždění zahájil předseda UV ČSBS Jakub Čermin, který mimo jiné poukázal na statečný boj Židů proti nacismu, na lidské soužití v ghettu, na péči o nejmenší, o kulturní rozvoj až po připravovanou či uskutečňovanou povstání. Jménem primátora Prahy nás pozdravil náměstek Jiří Exner. Mimo jiné řekl, že odhalením této pamětní desky začíná Praha odstraňovat dluh, který dosud měla vůči památce svých umučených židovských spoluobčanů.

Jménem Terezínské iniciativy a Pražské židovské obce hovořila paní Marie Vidláková. Sama prošla naší osudovou cestou jako šestileté dítě. Položením věnců pak uctili památku mrtvých pořadatelé tohoto shromáždění a delegace Beit Terezín.

Ke středě je třeba ještě dodat, že se bezprostředně po shromáždění konalo

představení filmu *Pisně z Terezína* o tvorbě Karla Bermana, v podvečer zahájili přehlídku filmů s terezínskou tematikou a v bývalé židovské radnici se uskutečnil první z koncertů k počtě umělců terezínského ghetta.

Setkání třetí — před Muzeem ghetta

Konalo se v dešti v první den setkání v Terezíně ve čtvrtek 17. října. Už od rána jsme se sjížděli do města našeho minulého utrpení. Mnozí z nás se potkávali teprve teď. A tak jsme se objímali, slzeli, vzpomínali...

V budově zdejší školy byl za války chlapecký dětský domov — známý L 417, po něm škola, pak Muzeum SNB. Po listopadu 1989 dik Terezínské iniciativě, Památníku Terezín v čele s novým ředitelem dr. Janem Munkem, městu Terezín a mnoha dalším vzniklo zde za necelý rok Muzeum ghetta. Historici, dělníci a technici z Terezína a ateliér Amfora odvedli velký kus práce. Muzeum přibližuje všem historii českých Židů za války. Mělo by se stát místem, které bychom sami navštěvovali, vodili sem své příbuzné, děti, vnuky, přátele i hosty.

Slavnostního otevření se zúčastnili mnozí hosté: místopředseda České vlády Milan Lukeš, ministr kultury Milan Uhde, Pavel Tigrid a Martin Butora z Kanceláře prezidenta republiky, starosta města Terezín Jan Horníček. Ten slíbil, že město trvale zachová památku na naše utrpení, že se stane místem plným života, úlevy a jistoty, že se podobná zvůle nebude nikdy opakovat. Pavel Tigrid a Milan Uhde vyslovili svůj osobní vztah ke ghettu. Předseda Terezínské iniciativy Hanuš Schimmerling vyzvedl význam muzea pro současnou dobu, kdy se stále výrazněji objevují projevy antisemitismu.

Setkání čtvrté — modlitba za mrtvé

Ve čtvrtek odpoledne vedly naše kroky do Bohušovické kotliny na židovský

Prof. Milan Lukeš a Pavel Tigrid v Muzeu ghetta

POZDRAV Z IZRAELE

Sdružení antifašistů a obětí nacismu v Izraeli poslalo Terezínské iniciativě pozdravný dopis u příležitosti 50. výročí prvního transportu do Terezína. Pro nedostatek finančních prostředků nemohli vyslat delegaci na setkání terezínských vězňů, ale ve svém dopise vyjadřují svou podporu našemu úsilí, aby se nezapomnělo na zločiny fašistů zejména nyní, kdy neofašismus, xenofobie, rasismus a antisemitismus v mnoha zemích opět zvedá hlavu. Generálním sekretářem tohoto sdružení je bývalý terezínský vězeň Jožka Wallerstein.

Památný kámen z Izraele

hřbitov. V okamžiku, kdy na tribuny vedle menory vstoupili čestní hosté, mezi nimi i prezident státu Izrael Chaim Herzog a předseda České vlády Petr Pithart, se rozpršelo. V dešti jsme vyslechli projevy obou představitelů (výťahy z nich přinášíme na jiném místě).

V úvodu svého vystoupení odhalil prezident Herzog kámen z jeruzalémské skály, na němž je vyryto svědectví pozůstalých Židů: Tato bolest bude se mnou na věky.

Pak zaznělo poselství k 50. výročí zahájení židovských deportací z Čech a Moravy, z něhož citujeme:

„... dnešní čas je především časem naděje. S ním spojujeme své poselství i my, svědkové toho, jakou míru zla jsou lidé lidem schopni způsobit. Terezinské poselství je varováním před zlem antisemitismu i rasové a nacionalistické nevráživosti a nenávisti, ideologické zaslíbenosti, neúcty ke svobodě, je výzvou k zápasu za demokratický lidský svět bez diktatur, válek a genocid.“

Velebně se pak nesly nad Bohušoviczkou kotlinou modlitby za zesnulé — *El molé rachamim* a *Kadiš* — přednesené kantorem Jeruzalémské synagogy Ladislavem Blumem.

Smuteční shromáždění končí. Jen na okraj je třeba poznamenat, že stejně jako všude jinde i tady bylo vidět novináře, televizní štáby, fotoreportéry. Zájem jistě vítaný, škoda jen, že chvílemi narušoval posvátnost okamžiků, které jsme prožívali.

Setkání páté — Terezín v širších souvislostech

Pátek 18. října dopoledne v kinosálu Muzea ghetta. Přítomni zahraniční hosté i my. Jde o jednání sněmu Mezinárodního terezinského sdružení. Vyslechli jsme zprávu Hanuše Schimmerlinga, který informoval o vzniku a činnosti Terezinské iniciativy. Poukázal také na velký zájem bývalých spoluvězňů z Izraele, Německa i Dánska i z dalších zemí a z toho vyplývající úvahy o založení Mezinárodního sdružení se sídlem v Terezíně. Zdůraznil velký význam izraelské Mezinárodní vězeňské asociace Theresien-

stadt v Givat Chaim-Ichud a zájem Terezinské iniciativy s touto organizací úzce spolupracovat. Vyzvedl velké zásluhy této organizace o zachování památky terezinských od konce války až do současnosti. Sdílel, že se další součinnost bude rozvíjet na základě dohody o spolupráci, zejména v oblasti výměny zkušenosti z historické, dokumentační a výchovné práce, při výměně archivních materiálů, pořádání studijních pobytů, výstav apod.

Zástupce izraelské delegace informoval o dlouholeté práci asociace Terezín a Muzeum Beit Terezín v Givat Chaim Ichud. Vyslovil nespokojenost s tím, že o této práci nepadla při otevření Muzea ghetta zmínka. (H. Schimmerling se ve svém předchozím vystoupení za tuto skutečnost omluvil). Hovořil také o spolupráci obou asociací na základě dohody.

V dalším jednání se ukázalo, že nikdo z navrhovaných zahraničních kandidátů do výboru sdružení nemůže tuto funkci převzít, protože k tomu nebyl zmocněn. Bylo tedy rozhodnuto, že funkci výboru převezme výkonný výbor Terezinské iniciativy, který bude členy navržené jednotlivými zahraničními skupinami kooptovat. Současně bylo doporučeno vytvořit sbor poradců. Bylo také dohodnuto usilovat o postavení památníku v prostoru tábora B II b v Birkenau připomínající oběti z rodinného tábora.

Setkání šesté — určitě nejhezčí

Do posledního místečka jsme zaplnili v pátek v podvečer sál Kulturního domu v Terezíně. Sedělo se na zemi, mnozí stáli a někteří se žel dovnitř nedostali.

Terezinskou operu Hanse Krásky a Adolfa Hoffmeistra Brundibár nacvičil Dismasův rozhlasový dětský soubor. Štafetu bývalých terezinských zpěváků dnešním dětem i nám všem jakoby předaly tehdejší sólistky Brundibára Ela Steinová z New Yorku a Gréta Hoffmeisterová z Izraele. Připomněli jsme si na 50 terezinských repriz, to, že se tehdejší soubor neustále měnil jak odcházely děti do transportů. A pak jsme na scéně uviděli sami sebe před mnoha, mnoha lety.

Aplaus, doprovázený slzami, nebral konce. Tříkrát museli dismanovci opakovat závěrečný zpěv. Zpívali jsme všichni:

Brundibár poražen
my jsme ho dostali
zavíře na buben
válku jsme vyhráli.

Píseň dozněla, jeviště osířelo a my jsme stáli a čekali. Ještě něco se mělo stát. Tu zazněla Hatikva a po ní Kde domov můj. Pak ještě poděkování Hanuše Schimmerlinga, které pro dojetí nedokončil. A my všichni plni dojmů jsme se rozcházeři.

Ještě dodatek ke čtvrtku. Po celý den jsme se v Posádkovém domě armády setkávali podle domovů, profesí, zájmů. Byla to setkání plná radosti. Hovořilo se o všem, nejen o minulém, ale i našem současném žití.

Setkání sedmé — ve Smetanově síni

Opravdovým vyvrcholením předchozích dnů bylo naše poslední setkání, jež se konalo v sobotu 19. října večer ve Smetanově síni. Koncert na paměť čtvrt miliónu vyvražděných československých Židů, jehož spolupředatelem byla federální vláda, se konal za účasti představitelů politického života a diplomatického sboru. V úvodu koncertu pronesli závazné projevy prezident ČSFR Václav Havel a prezident Izraele Chaim Herzog (výňatky z nich otiskujeme jinde).

Velkolepým uměleckým zážitkem bylo Verdiho *Rekviem* v podání Pražského filharmonického sboru, Kühnova smíšeného sboru, České filharmonie a sólistů světových jmen — Roberta Alexander, Florence Quivar, Denes Gulyas a Jaako Ryhaenen. Mše za zemřelé byla skutečným holdem všem, kteří zahynuli v Terezíně, Osvětimi, Treblince, Majdanku a jinde.

Sobotou však setkání neskončilo. Pokračovalo koncertem The American Boychoir v kostele Nanebevzetí P. Marie v Brně, komorním koncertem v Praze a filmovým představením.

Autor těchto řádků napsal co viděl a zažil. Těm, kteří se domnívají, že něco opomněl, že leccos se mělo povědět jinak, se omlouvá. Jedno však vi bezpečně: pro všechny, kteří se pražských, terezinských i brněnských setkání účastnili, to byly chvíle nezapomenutelných dojmů, v nichž úsměv i slzy patřily zcela k sobě.

Jiří Steiner

Brundibár

TEREZÍN A JEHO HISTORIOGRAFIE

Pamětní terezínské dny byly ve dnech 25.–28. listopadu ukončeny mezinárodní vědeckou konferencí, jejímž tématem byl Terezín v historii „konečného řešení židovské otázky“. Pod patronací předsedy české vlády dr. Petra Pitharta ji zorganizovala Terezínská iniciativa společně s Památkem Terezín za účasti 70 našich a zahraničních historiků, z nichž 35 předneslo své příspěvky.

V úvodních referátech se Miroslav Kárný a izraelská historička Livia Rothkirchenová zabývali současným stavem terezínské historiografie, jejími problémy a úkoly. Prof. Kurt Pätzold (Berlín) pak objasnil úlohu proslulé konference ve Wannsee, kde Heydrich 20. ledna 1942 přednesl svůj program vyhlazení 11 miliónů židovských obyvatel Evropy. Svou interpretaci funkce Terezína v historii holocaustu předložila Dr. Sybil Miltonová (Washington Holocaust Memorial).

Třem terezínským tzv. židovským starším — Jakobu Edelsteinovi, Paulu Eppsteinovi a Benjaminu Murrelsteinovi — věnovali svá vystoupení Ruth Bondyová (Izrael), prof. Wolfgang Benz (Berlín) a prof. Jonny Moser (Vídeň). Jejich příspěvky byly zaměřeny nad problémy, jak reagovala židovská reprezentace na německé genocidní tažení, jaké měla židovská obrana možnosti, alternativy, limity. Osobnosti prezidenta Říšského zastoupení německých Židů, významného filosofa vězněného v Terezíně, Leo Baecka, se zabýval Albert H. Friedlander (Leo Baeck Institute, Londýn) a osobnosti jiného terezínského vězně, kolínského rabína Richarda Federa, Zdeněk Jelínek. Portréty tří velitelů terezínského tábora S. Seidla, A. Burgra a K. Rahma, kteří všichni pocházeli z Rakouska, narýsovala Gabriela Anderlová (Vídeň).

V Terezíně bylo vězněno více než pět tisíc holandských Židů. O jejich osudu referoval Hans de Vries (Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, Amsterdam). Počet dánských vězňů Terezína nedosáhl ani desetiny tohoto počtu, ale jejich věznění značně ovlivnilo terezínskou historii, což bylo tématem příspěvku Hanse Sode-Madsena (Rigsarkivet, Kodaň).

Velkou pozornost vzbudila přednáška Karla Margryho (Universita v Utrechtu) o německém propagačním filmu, který byl natočen na podzim 1944 v Terezíně a jehož dosud neznámé části přednášející promítl. Margryho mnohaletý výzkum vyvrátil mnohé legendy. K nim patří téměř všeobecně přijaté tvrzení, že v názvu filmu se psalo o Terezíně jako o městě, které vůdce daroval Židům. Tak film nazvala až po válce bývalá terezínská holandská vězeňkyně ve své vzpomínce.

Jeden den konference byl věnován vězněným terezínským dětem a mládeži společně s tématem terezínského odboje. Miroslav Kryl referoval o deníku Egona Redlicha, který byl vedoucím oddělení péče o mládež v tzv. samosprávě, Erik Polák o časopisech vytvářených dětskými vězni, Nili Kerenová (State Teachers College, Tel Aviv) o výchovné práci vykonané v Terezíně, Hana Greenfieldová (Izrael) o transportu bialystockých dětí do Terezína, odkud byly po nedlouhé době převezeny do Osvětimi a tam zavražděny.

S dosavadními výsledky výzkumu o počtu a obětech terezínských dětí seznámila konferenci Ludmila Chládková. Upozornila na to, že obvykle uváděný počet 100 dětí, které přežily Terezín, se týká dětských vězňů deportovaných odtud dále na východ. Při osvobození Terezína žilo tu celkem 1569 vězňů, kterým v době uvěznění nebylo ještě 15 let. Kromě toho v posledních dnech války přišlo do Terezína s evakuačními transporty 808 vězňů mladších 15 let.

O židovském odboji v protektorátu hovořila Alena Hájková, o odbojové aktivitě židovské mládeže Hanuš Schimmerling, prof. Jiří Franěk se zaměřil nad komunistickým odbojem v Terezíně a Osvětimi, prof. David Bloch (Izrael) nazval svůj příspěvek, dokládáný hudebními ukázkami, Hudba v Terezíně: odboj, naděje a přežití.

Prof. Ludvík Václavěk informoval o deníku Otty Wolfa, který je obrazem života židovské rodiny, žijící od června 1942 až do osvobození v úkrytu na Olomoucku. Patnáctiletý Otta si začal vést svůj deník ode dne, kdy místo do transportu odešla jeho rodina do lesa. Autor deníku se osvobození nedožil. Protipartyzánské komando gestapa a vlasovců přepadlo obec Zákřov a zavraždilo Otta spolu s 18 občany obce.

Na téma Československá vláda v exilu a Terezín hovořil Avigdor Dagan (Izrael). Zejména se pokusil hledat příčiny selhání československé zpravodajské služby, které vedlo v listopadu 1942 Edvarda Beneše k odmítnutí zpráv o německém plánu na vyhlazení evropského židovského obyvatelstva.

O „řešení židovské otázky“ na Slovensku a o slovenských transportech do Terezína referoval Ivan Kamenec.

Margalit Shlainová (Yad Vashem, Jerusalema) seznámila konferenci s nedávno objeveným dokumentem, zprávou tábořového velitele Seidla adresovanou Eichmannovi, z níž je zřejmé Edelsteinovo úsilí dozvědět se pravdu o osudu vězňů odtransportovaných z Terezína a pozitivně jej ovlivnit.

Velkou pozornost věnovala konference poterezínské historii terezínských vězňů. Franciszek Piper (Panstwowe Muzeum w Oswiecimiu) přednesl srovnání terezínského a cikánského rodinného tábora v Birkenau, Czesław Rajca (Panstwowe Muzeum na Majdanku) referoval o terezínských transportech do Majdanku, Barbara Distel (Dachau) o terezínských vězňích v Dachau a Edith Raim (Universita Durham, Velká Británie) o jejich pracovním nasazení na stavbách leteckých továren v Kauferingu a Mühlendorfu. Richard Glazar (Švýcarsko), deportovaný z Terezína do Treblinky, účastník treblínského povstání, objasnil podmínky a průběh tohoto povstání, především přiblížil posluchačům hrdinné postavy svých spolubojovníků.

Obraz posledních měsíců terezínského tábora podal Vojtěch Blodig a řadu referátů ukončila Věra Ebels-Dolanová (Amsterdam) přednáškou na téma Deportace a vyvražďování českých Židů v poválečné české politice a kultuře.

V průběhu diskuse vystoupil ředitel Ústavu soudobých dějin Československé akademie věd Vilém Prečan, který zanedbaní problematiky dějin českých Židů označil za velký dluh naší historiografie a jeho odstranění za jeden z hlavních výzkumných témat tohoto ústavu. V diskusi vystoupili také další účastníci konference, zejména Ernst Seinfeld (USA), Arnold Paucker (Leo Baeck Institute, Londýn), E. Stephen Deane (USA), Toman Brod, Helena Krejčová, Margita Kárná, Pavel Škorpiš.

Terezínská historiografie se vyvíjela ve vzájemné izolaci různých badatelských středisek. Posláním konference bylo tuto izolaci překonat, seznámit se vzájemně s výsledky svých výzkumů, se svými myšlenkami, problémy a také osobně. Toto poslání konference splnila, uvedl v závěrečném slově M. Kárný. Zvlášť cenné bylo, že se vytvořila dělná atmosféra, ovzduší vzájemného respektu, vůle pochopit odlišné názory druhého i odlišnost podmínek, v nichž historikové v různých zemích pracovali a pracují.

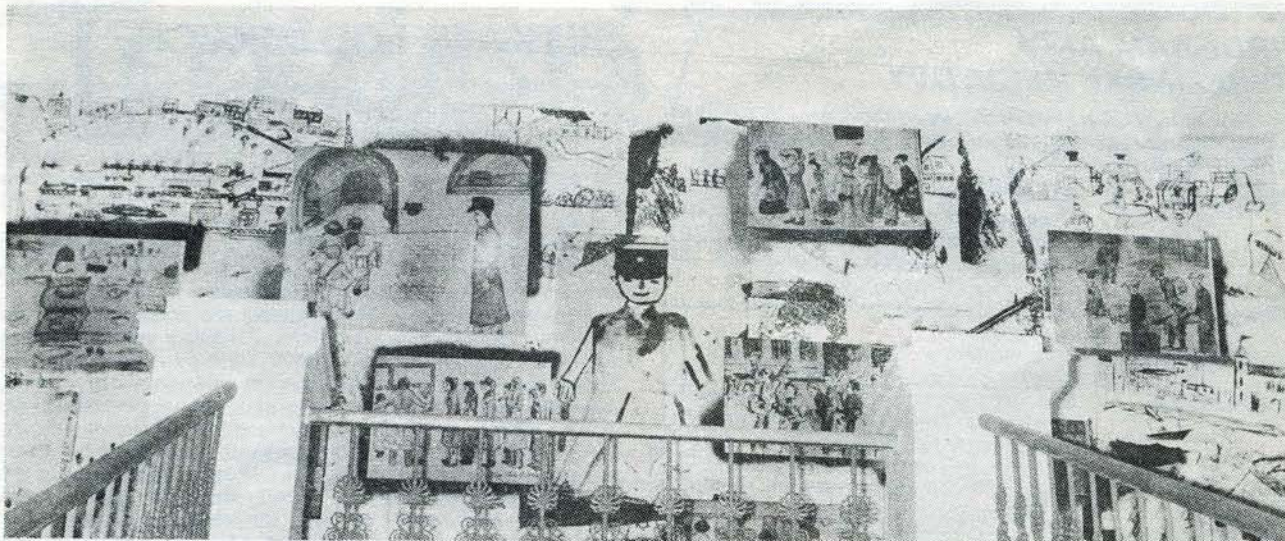
Konference byla bilancí otevřených problémů historie Terezína a potvrdila, že základním úkolem terezínské historiografie je soustavným výzkumem dospět k zpracování monografie, která by podala pravdivější obraz Terezína a jeho dějin, než jaký H. G. Adler předložil před více než 30 lety. Zorganizováním této konference se Památník Terezín a Terezínská iniciativa ujala svého přirozeného úkolu stát se badatelským a dokumentačním centrem terezínských studií.

Materiály konference budou publikovány ve zvláštním sborníku, jehož vydání umožňuje finanční dotace poskytnutá předsedou vlády České republiky dr. P. Pithartem.

Miroslav Kárný

Chaim Herzog hovoří na bohušovickém hřbitově

O bohatství života v předpekli

Jedním z nejpřitažlivějších magnetů v pořadech k 50. výročí vzniku ghetta a počátku deportací českých Židů do Terezína byl bezesporu komorní koncert k počtě umělců terezínského ghetta, který se konal 16. října 1991 na Židovské radnici v Praze.

Do posledního místa zaplněný sál, obrovský potlesk, který patřil interpretům i bohužel dnes již nežijícím autorům, ale také tichá vzpomínka většiny posluchačů (mimořádně mnoho světovými jazyky), kterou za všechny přítomné v úvodu koncertu vyjádřila prof. Zuzana Růžičková slovy, z nichž citujeme:

V rozhovorech bývalých terezínských vězňů se téměř všichni shodnou v jednom bodě: zatímco Birkenau, Treblinka, Majdanek a jak se všechna ta hrůzná místa nazývala, byla opravdovým peklem, pak předpekli — ghetto Terezín — v nás přes všechnu bidu, hlad, strach i dřinu zanechalo i pocit obohacení a jeho duchovní atmosféra byla svým způsobem jedinečná.

Snad to bylo tím, že sem nacisté svezli duchovní elitu evropského židovstva — Hitler ji chtěl odstranit ze života co možná nenápadně. Snad tím, že ti, kteří navždy opouštěli domovy své a svých předků s pouhými 20 kilogramy povolenými na cestu do neznáma, přesto málokdy opom-

něli vzít na úkor šatů, bot a jídla knihy, noty či hudební nástroje. Vždyť Židé, kterým byla po tisíciletí upírána vlast, si dávno našli náhradní vlast v oblasti ducha.

Mladý člověk, jaký jsem byla i já, nevěděl v Terezíně kam dřív. Na koncerty Gideona Kleina či Karla Bermána, na recitaci herců, jejichž jména plnivala hlediště slavných světových scén, na přednášky věhlasných odborníků, či sám zpívat a hrát v nějakém ochotnickém souboru.

Ani si dost neuvědomujeme, jak silně hromadné zničení této duchovní lihně poznamenalo tvář dnešní Evropy...

V Terezíně byli ovšem především Židé z Čech a Moravy. Tak jako Židé na celém světě — možná i trochu víc — milovali zem, ve které se narodili, vášnivě, temperamentně a horoucně, láskou o to větší, že to byla láska ne právě šťastná a ne právě opěťovaná, že právě ta horoucnost, nezvyklá normálnímu občanu, někdy vzbuzovala údiv a podezření, že málokterý z nich se v životě vyhnul pohledu, slovu, či gestu, které mu dalo najevo: „Vždyť ty k nám vlastně nepatříš!“

A přesto, či snad proto, pro tu nespěnou touhu, kdo jiný mohl napsat tak vřele oddané vyznání lásky české řeči, jakými jsou „Chrám a tvrz“ Pavla Eisnera, překlady Otakara Fišera či E. A. Saudka, knihy Oty Pavla? Z lásky k této zemi tryskal Pollertův Kecal, Ančerlova Má vlast i Biblické písně Karla Bermána.

Ne, tady nešlo o přetvářku ani vypočítavost. Ti, kteří 8. 3. 1944 v osvětimských plynových komorách zpívali „Kde domov můj“, věděli, že už předstoupí jen před tvář svého Tvrce...

MUZEUM GHETTA — OHLÉDNUTÍ A POZVÁNÍ

Muzeum po svém otevření v říjnu loňského roku absolvovalo dvě náročné prověrky, z nichž první se uskutečnila hned na počátku jeho existence. Asi by se těžko našli pozornější a náročnější návštěvníci než bývalí vězňové, kteří se v Terezíně sešli. Prohlíželi si expozici s hlubokým niterním zaujetím, konfrontovali vystavené dokumenty a předměty s osobními prožitky a vzpomínkami. Druhá prověrka následovala o pár týdnů později. Účastníci mezinárodní vědecké konference na téma „Úloha Terezína v historii konečného řešení židovské otázky“ měli návštěvu muzea v programu svého jednání a jejich přístup, kromě všeho ostatního, obsahoval mnohé z vlastní vědecké erudice a znalostí terezínské problematiky.

V každodenním provozu muzea probíhá ovšem ještě další prověrka. Přicházejí hosté téměř z celého světa, většina z nich ve věku, jemuž zločiny německého fašismu představují našťásti jen dávnou historií. Ti sebou přinášejí zase jiný úhel pohledu, kde převažuje zvědavost, požadavek základního poučení.

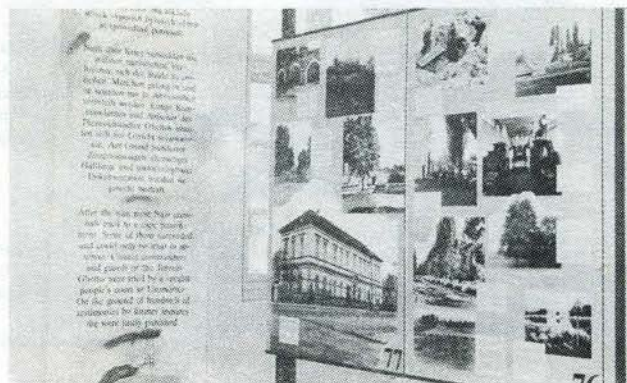
Pro ty, kteří expozici připravovali, pro všechny pracovníky Památníku Terezín a v širším smyslu i pro celou Terezínskou iniciativu může být radostným zjištěním, že muzeum místa, kde jsme prožívali kus svých životních osudů, se setkala a setkává s převážně příznivým ohlasem, že se cítí začíná plnit poslání, pro něž jsme usilovali o jeho zřízení. Dokládá místo Terezína uvnitř smrtící mašinerie, již nazvali nacisté „konečným řešením židovské otázky.“ Ukazuje také všechny znaky, které fašistická politika terezínskému ghettu určila. Právě tak muzeum vyvolává množství obrazů z denního života vězňů, jejich duchovní odporu proti věznitelům, kde k hlavním fenoménům patřila již pověstná terezínská kultura.

To všechno ovšem neznamená, že není co zlepšovat. Právě naopak. Je známo, že dosavadní expozice je jen prozatímní a že po čase bude nahrazena definitivní. Vyžaduje to další studium, hledání nových dokumentů v archívech, poučení a inspiraci z jiných muzeí obdobného druhu, sběr vzpomínek, lepší technické řešení — a samozřejmě finanční prostředky, které to vše umožní.

Tento článek nese v názvu slova ohlédnutí a pozvání. Ano, chceme jím pozvat k návštěvě ty, kteří si muzeum ještě nepohlédli, ale i všechny ostatní, kteří tak již učinili. I po druhé jistě najdou mnoho pozoruhodného. Čekáme tedy vás i vaše hosty. A těšíme se na shledanou při sdělování vašich zážitků, vzpomínek i podnětů pro další činnost muzea, které je tak trochu součástí nás všech.

Erik Polák

Interiér Muzea ghetta

PROGRAM AKCÍ TEREZÍNSKÉ INICIATIVY

Výkonný výbor Terezínské iniciativy schválil na svém zasedání dále uvedený program akcí v roce 1992. Pro úplnost informace uveřejňujeme i záležitost, která se již uskutečnila:

20. ledna	Shromáždění v Praze k 50. výročí konference ve Wannsee: Plán vyhlazení evropského židovstva (Společně s ÚV ČSBS a Sdružením bývalých osvětlimských vězňů)
Březen	Výroční shromáždění Terezínské iniciativy v Praze
Začátek května	Shromáždění v Terezíně v prostoru Národního hřbitova (Společně s ÚV ČSBS)
Začátek září	Seminář Mezinárodního terezínského sdružení a Theresienstadt Martyrs Remembrance Association, konaný společně s Památkem Terezín, případně i Yad Vashem, k výměně zkušeností z historické, dokumentační a výchovné práce
20. září	Tryzna za zemřelá a umučené Židy během II. světové války v prostoru židovského hřbitova v Terezíně (Společně s Federací židovských obcí v ČR a Židovskou obcí v Praze)
16. října	Kulturní pořad v Praze u příležitosti výročí zahájení deportací československých Židů v roce 1941 a uctění památky zahynulých během druhé světové války u pamětní desky na opěrné zdi Parkhotelu v Praze
23.—25. listopadu	Konference historiků: System „Vernichtung durch Arbeit“ v historii nacistických koncentračních táborů (Společně s Památkem Terezín)

PODĚKOVÁNÍ

Upřímně děkujeme všem z Československa a ze zahraničí za finanční příspěvky, které jsou velkou pomocí pro rozvoj činnosti Terezínské iniciativy. Dalšími dárči byli pánové a dámy: Jiří a Jana Vogelovi, Arnošt Lederer, Marta Weisová, Emilie Holá, Rudolf Winterstein, Irena Liebermannová, Anna Šerclová, Truda Ernstová, Anna Křížová, Dita Kmentová, Eva Pytelová, Eliška Fábryová, Helga Havlíková, Jaroslav Kafka, Anna Hanusová, Ruth Matiovská, Hana Reinerová, všichni z Československa — Jan Bišický, Karel Trousil, Maria Holz, Jiří Kosta, Liza Scheuer, Tomáš Kosta, Helga Mukden, manželé Kesslerovi, Pavel Rubeš, Hilde Fischerund, Maria Barnitzki, Gertrud Bruck, Gertrud Lesny, Hana Bureš, Karl Rakebrand, Michal Reimann, Franz Fischer, Ctibor Wohl, Otto W. Muller, Lilly Drucker, Sonja Teller, Jindřich Brössler, Walter Beer, Artur Egon Bratu, p. Apfelbaum, Armin Steppat, všichni ze Spolkové republiky Německo

— Věra Gulik, William Wermuth, Fred a Alice Kotkovi, manželé Arendovi ze Švýcarska

— Hana Jessy, Lia Weisskopf z Rakouska

— R. E. Hannover z Holandska

— Erich Spitz z Francie

— Jiří Frankl, Lydia Tischler, Eva Gross, Felix Winkler, James J. Bor, Ivo Gach, Michael Rehfisch, Gerald Abrahams z Velké Británie

— Jiří Deiml, Michal Beer, Edith Kraus z Izraele

— manželé Zemplenyi, Sam Berger, Madelaine Petru, William Schick, George Tesar, Francis a Ilse Maierovi, John W. Doland, Ella Weissberger, manželé Weinerovi, Lilly Landsberger, Anny Maass, manželé Katzovi, Dasha Lewin, Zoltan a Marta Friedovi, M. T. Gruenbaum, Doris Rauch, Alfred Ritter, Zdenka Ebb, Eva Beckmann, William Rosenzweig, Doris Ostlund, Pritzket Foundation, Melina Stein, Eva Klima, Louis Nassau, The Evelyn Price Trust, Mary L. Shagousy, Ruth Gutmann, Sasha a June Erlikovi, Marie a Akiba Hermannovi, Ruth Spiegler, Marilyn Langer, Ferdinand Schorf, Ilona a Shaul Weinstockovi, Elken R. Gamzu, Frank Jacobowitz, Candy Pierson-Charleton, Kitty Fronek, Petr Vogel, Gabriella Bashner, Charles Petschek, J. New, L. Stolárov, Neutragena Carp, všichni z USA

— M. Newman, manželé Dubští, Rita McLeod z Kanady

— Anna Glaser z Argentiny

— John Walker, Jiří Wachtel, Kitty Fest z Austrálie.

Všem ještě jednou srdečně poděkování. Zároveň děkujeme i všem anonymním dárčům, kteří přispěli na naši činnost svými dary buď na náš bankovní účet nebo při různých příležitostech do pokladniček. Upřímný dík panu Joe Seidnerovi za uspořádání sbírky v Kanadě.

Výbor Terezínské iniciativy

SETKÁNÍ LODŽSKÝCH

Ve stínu velkolepých terezínských oslav konalo se dne 15. října m.r. setkání bývalých vězňů lodžského ghetta, kteří byli první vystěhováni z Prahy. Z původních 5 000 pražských Židů, rozdělených do pěti transportů, se vrátila jen hrstka. Přičteme-li k tomu více než 46 let a vezmeme-li v úvahu, že se nemohli všichni zúčastnit i ze zdravotních či jiných důvodů, pak se nemůžeme divit, že se jich sešlo pouze dvacetdva.

O to víc pak ovšem musíme ocenit účast těch, kteří přijeli či přiletěli opravdu zdaleka, jedna účastnice až z Austrálie, ale byli tu i účastníci z Německa, Švýcarska a Izraele.

Schůzka proběhla v malé zasedací síni pražské ŽNO v přátelském ovzduší plném vzpomínek. Zahájila ji iniciátorka tohoto setkání prof. Věra Šlesingerová, které patří také naše díky. Po krátkém úvodu předala slovo postupně všem, aby v krátkosti vylíčili své osudy. Byla to slova plná tragiky, někteří však vyprávěli o svých osudech s určitým nadhledem, ironií a dokonce i se záblesky humoru. Nejstaršímu účastníku bylo 92 let, zatímco nejmladší neoslavil ještě své šedesátiny. Každý z nás dostal kopii článku „Stručná historie lodžského ghetta“, který vyšel před léty v našem věstníku. Na schůzce bylo možno i nahlédnout do různých cizojazyčných informací a publikací, které se lodžským ghettem zabývají.

Na této schůzce bylo rozhodnuto, že ani v budoucnu nechceme zapomenout a že bychom se rádi znovu za rok setkali. Byl vytvořen výbor, který se bude snažit, aby nebylo zapomenuto utrpení našich souvěrců v lodžském ghettu. Výbor je přesvědčen, že je toto povinován těm tisícům, kteří utrpení lodžského ghetta a následujících koncentráků nevydrželi.

DOPISY PŘÁTEL

Terezínská iniciativa obdržela po říjnovém setkání mnohé dopisy od jeho účastníků. Za všechny poděkování paní Hildy Ziererové z New Yorku:

Milí přátelé, byla jsem s mým mužem na setkání k 50. výročí vzniku ghetta v Terezíně. Bylo to poprvé, co jsem se vrátila do Terezína, kde jsem byla od ledna 1942 do prosince 1943 a kde můj otec zemřel. Dnes jsem Vám chtěla jen napsat, jak výborně celé setkání bylo organizováno. Jsem moc ráda, že jsem se mohla zúčastnit. Měla jsem napřed strach, jak to bude všechno klapat, ale musím říct, že jsem nečekala, že všechno bude tak dobře klapat. Víím, že nebylo lehké to všechno organizovat. Rekvíem bylo úžasné. Ještě jednou díky Vám všem a srdečné pozdravy.

O TEREZÍNU V IZRAELI

Dne 24. listopadu loňského roku se uskutečnila v Památku Jad Vašem v Jeruzalémě tryzna k 50. výročí prvního transportu do terezínského ghetta. Tato událost, které jsem se zúčastnil, na mne velmi zapůsobila.

Vzpomínkový program začal v 10 hodin za přítomnosti prezidenta Izraele Chaima Herzoga, velvyslance ČSFR dr. M. Pojara a předsedy Památku Jad Vašem dr. Y. Berja a dalších osobností. Za všechny oběti terezínského ghetta se pomodlil rabin Šimon Adler a Kadiš říkal Shlomo Schmidt. Karol Sidon přednesl El mole rachamim. V auditoriu zazněly projevy Chaima Herzoga a M. Pojara. Nádherným zážitkem bylo vystoupení dětského sboru „Ankor“, který mimo jiné zazpíval česky písně ze známé opery „Brundibár“. Poté byla zahájena výstava obrazů s terezínskou tematikou „Terezín — modelové ghetto“. V odpoledních hodinách jsem spolu s ostatními navštívil „Údolí slz“, nově vybudovaný památník obětím holocaustu, kde jsme zažehli svíčky a vzpomněli všech československých Židů, kteří zahynuli během 2. světové války. Na tryzně se sešlo mnoho bývalých terezínských vězňů žijících dnes v Izraeli.

I. Berkovič